

לתקן את המוות

נועה שטרן אחיפז

נראה כי בני האדם הצליחו לקרוא תיגר על אחד הניצחונות המוחלטים של האל: סופיות המוות. באמצעות שאיבת זרע מן המת, הפעולה של הולדת ילד הפכה אפשרית גם לאחר המוות. ישראל אוהבת הילודה אימצה בחום את הטכנולוגיה החדשה, במיוחד על רקע מותם של גברים צעירים רבים בשבעה באוקטובר ובמלחמה. אלא שהאפשרות הטכנולוגית הזאת מסייעת לטפח את האשליה שהמוות אינו מוחלט

מרץ 2026

יה אדם ונפל. גבר צעיר בזריחת חייו. הותיר אחריו הורים ולעיתים בת או בן זוג. לא הותיר ילדים. גזע העץ נכרת ולא יצמיח ענפים.

פעם טרגדיה שכזו הייתה סוף פסוק. הכאב נישא בקרב אוהבי המת עד יום מותם, אך לא היה בידם לעשות דבר עם מותו בטרם העמיד צאצאים. על שפת הנילוס נישא סיפורה של האלה המצרית איסיס, שגופת אהובה אוסיריס בותרה והיא יצאה לאסוף את שרידי גופתו ולנסות להחיותו. איבר מינו נבלע על ידי דג; היא יצרה לו איבר מין חדש והצליחה להחיותו לזמן קצר בלבד, אך הוא הספיק כדי שתתעבר ממנו ותלד את הורוס, ממשיך השושלת. אחרון המצרים הקדמונים ייאסף אל קברו אלפי שנים לפני שהאנושות תצליח לשחזר את קסמה של איסיס; רק ב-1980 יתרחש המקרה המתועד הראשון של נטילת זרע מן המת, כאשר רופאים אמריקאים ישאבו את זרעו של גבר בן שלושים שנהרג בתאונת דרכים.

נראה כי בני האדם הצליחו לקרוא תיגר על אחד הניצחונות המוחלטים של האל: סופיות המוות. הפעולה הוויטלית של הולדת ילד הפכה אפשרית גם לאחר שאין בך רוח חיים. נדמה שמצאנו תיקון לפגימה הנוראה של העץ הכרות. ישראל אוהבת הילודה אימצה אליה בחום את הטכנולוגיה החדשה, במיוחד מאז טבח שבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה מייד אחריו. היועצת המשפטית לממשלה הקלה את תהליך נטילת הזרע, וקציני הנפגעים שמגיעים לבשר למשפחה על אובדן הבן מצמידים נחמה לבשורתם: מהגזע יהיה ניתן להצמיח ענפים. אל דאגה. רק תחתמו על הטופס בבקשה.

גם בן זוגי עלה על מדים באותה שבת ונסע אל החזית. בחודשים שלאחר מכן, כשלחם בטנק בעזה וכל רעש ששמעתי נדמה לדפיקתם של המודיעים, התנחמתי בידיעה שיהיו לי ממנו ילדים. התחתנו ארבעה חודשים לפני המלחמה ורצינו להקים משפחה בעתיד. היינו צוחקים על כך שרצינו אותו כאב לילדי לפני שרצינו אותו כבן זוג. אבל בסבבי המילואים הנוספים שהצטברו מאז, בלילות הארוכים מחוסרי השינה, התחלתי למצוא דופי ברעיון. שנה לאחר פרוץ המלחמה התחלתי את התמחותי כמשפטנית באשכול משפחה, ילדים ורווחה במערך ייעוץ וחקיקה שבמשרד המשפטים, ובמסגרת העיסוק בפיריון ובהולדה נדרש האשכול שוב ושוב לתיקים העצובים שעסקו בנטילת זרע, שנפתחו בעקבות המלחמה. נדמה שהפיתוי לנחמה מזמין כל כך, בהישג יד, במרחק הליך כירורגי אחד; אך החשיפה לעיסוק בתיקים דווקא הגבירה את היסוסיי. כשבן זוגי יצא לסבב המילואים השלישי, החלטתי שעליי להבהיר - בראש ובראשונה לעצמי - מה דעתי לגבי סוגיה זו.

בכתיבה על נטילת זרע מהמת אפשר לומר דברים חריפים. למשל, שבימי המלחמה נדמה היה לעיתים כי ממשלת ישראל כתבה צ'ק פתוח על מספר החיילים הנופלים, וכדי לרכך את אובדן הבנים - ועל הדרך, לנצח את האיום הדמוגרפי - עודדה את אפשרות השימוש בזרע; שבמובן מסוים, מתן האפשרות להורים להחליט על הולדה מזרע בנם הרווק לאחר מותו מעניקה להם שליטה, נכספת לעיתים, כזאת שלרוב לא הייתה מתאפשרת, על רביית בנם ואף על בחירת אם ילדיו; שחשוב מאוד להתייחס לסוגיית טובת הילד - סוגיה מורכבת ורגישה כאשר בוחנים את טובתו בטרם נולד, לנוכח החיים כיתום וכאנדורטה אנושית לאב שאינו נוכח. כל אלה סוגיות שמשקלן קריטי להתוויית המדיניות המשפטית בנושא. אך בשורות הבאות איפרד מכובעי המשפטנית ואנסה לכתוב את רחשי ליבי כבת זוג לגבר צעיר שטרם העמיד צאצאים, שעלולה להתייצב בפני השאלה הזאת באופן קונקרטי וממשי. כולי תפילה שהשורות הללו לא יהיו רלוונטיות לאף אחת ואחד, ושלא נוסיף לדאבה עוד.

אנדרטה חיה

נטילת זרע היא אמנם טכנולוגיה מודרנית, ובמובן מסוים גם שאלה מוסרית מודרנית, אבל שורשיה כנראה נעוצים בכמיהה לילד - סוגיה עתיקה בהרבה. במקרא אנחנו רואים נשים עקרות רבות שנואשות לפרי בטן ומקיימות על כך שיח אינטימי עם אלוהים: שלוש האימהות, אשת מנוח ואימו של שמשון, חנה אימו של שמואל, האישה השונמית המארכת את אלישע. כולן מתחננות לילד, ובסופו של דבר אלוהים נענה להן ופוקד אותן. השוועה הנשית לפרי בטן נתפסת כמשאלת לב אימהית ללדת ולגדל ילד, ולא כבקשה להמשכיות, ולכן המענה צריך שיהיה רק בילד עצמו: אין תועלת בהמשכיות מסוג אחר.

לעומת זאת, יש במקרא קבוצת גברים שמאופיינים בכך שאינם יכולים להוליד: הסריסים, אותם יהודים שנלקחו לשרת מלכות ונסיכות נוכריות ולשם כך סורסו. מלשון המקרא נלמד כי בני הקבוצה פנו אל אלוהים והעידו על עצמם "הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ" (ישעיהו נו, ג), שכן הם אינם יכולים להעמיד צאצאים. בקשתם לילד אינה נוגעת לכמיהה לשחק עם פעוט, לחנכו ולאהבו, אלא להצמחת ענפים שימשיכו להשתרג בעולם גם לאחר שימותו. ההבחנה בין גברים לנשים בסוגיה זו השתמרה עד ימינו אנו: עצם הדיון מניח כברירת מחדל את שאלת המשכיותו של הגבר לאחר מותו, אך אינו מתייחס כלל להמשכיות של אישה צעירה שמתה. יש כאן כמובן הבדלים ביולוגיים מהותיים: נטילת זרע היא פעולה פשוטה יותר

לביצוע מאשר נטילת ביצית, וטווח הזמנים לביצוע נטילת ביצית מצומצם אף יותר מזה של נטילת זרע - שעות ספורות בלבד. לכך מתווסף הצורך במעורבותה של אישה נוספת לשם הולדת ילד מלבד בעלת הביציות המתה. כל אלה הם כנראה גורמים עיקריים למיעוט הפעמים שבהן נעשתה נטילת ביציות לאחר המוות. ואולם לא ניתן להתכחש להבדלים התרבותיים שמודגמים בתנ"ך וממשיכים לפעול בימינו. האם עדיין מגשימה את ייעודה האימהי בטיפול בילד ובגידולו. האב - במודל נטילת הזרע לאחר המוות - נדרש רק להעניק מטען גנטי, ואם אפשר, גם מורשת מפוארת.

אך האם גברים צעירים בישראל של ימינו מבקשים ילד עבור ההמשכיות, משל היו ג'ינגיס חאן ורצונם הוא לפזר את זרעם בעולם? החוקרים יעל השילוני-דולב וצבי טריגר ערכו מחקר איכותני בקרב גברים צעירים בזוגיות ללא ילדים, במסגרתו התבקשו המשתתפים לבחון את שאלת ההולדה לאחר המוות. רבים מן המשתתפים במחקר ביטאו תפיסה לפיה אבהות משמעה בראש ובראשונה מימוש ההורות בפועל, קרי, נוכחות פיזית בגידול הילד ובחינוכו. אמנם אין מדובר במדגם מייצג, אך גם היכרות עם גברים בסביבתי החברתית והמקצועית הביאה אותי לתובנה דומה. שתי הסבתות שלי ילדו בליווי אימותיהן בלבד; הסבים שלי לא החליפו חיתולים ולא הכירו את הדרך לטיפת חלב. הם לא לקחו את ילדיהם לגינה, לא הצמידו את כף ידם אל מצח קטן וחם ולא נשקו לפצעים אמיתיים או מדומיינים. אבל אבי והאבות של חבריי כבר הגיעו לאספות הורים, אספו אותנו אחרי חוגים ואחזו בידי אימותינו בעת שילדו. ובדור שלי, חבריי שכבר הספיקו להפוך לאבות נושאים את ילדיהם בגאווה במנשא קדמי, יוצאים לחופשת לידה, מחזיקים אותם בחיקם באמצע הלילה ומאכילים אותם בתחליפי חלב. בזמן המלחמה סיפר לי בן זוגי כיצד האבות הצעירים מתגעגעים לילדיהם, וציטט את הסמ"פ שלו, שאמר לו בכמיהה כי הדבר שחסר לו יותר מכול הוא להשכיב את ילדיו לישון. ואולי עדות נאמנה יותר היא השיח הבלתי פוסק של חבריו לפלוגה על מגבונים וחיתולים בשטחי הכינוס, שמעיד כאלף עדים על מעורבות האבות בגידול צאצאיהם. לכך מתווסף מחקר שערכה בלה סביצקי ששכלה את בנה יונתן, לוחם ביחידת אגוז, בקרבות שבעה באוקטובר. סביצקי שאלה גברים צעירים אם ירצו שהוריהם ישתמשו בזרעם לאחר מותם. רובם המכריע של הגברים הרווקים התנגדו לכך. גם רוב הגברים בזוגיות התנגדו, אך באופן נחרץ פחות. כמובן, גם כאן לא ניתן להסיק מסקנה כוללת, ובהחלט ייתכן שגם בקרב אלה יהיו מי שרצונם בהמשכיות יגבר על שיקולים אחרים.

ובכל זאת, לאור השינויים החברתיים-תרבותיים שתיארתי, האם אפשר להישיר מבט אל בני דורי ולומר שרצונם להיות אבות מתממש בהולדת ילד מזרעם אחרי מותם? ילד שלא יזכו לגדל אותו ולא יוכלו לשחק איתו, לדאוג לו ולטפל בו? אני חושבת שלא. ואולי כך מתגלה פשרו של הרצון העמוק בהולדת ילד מזרע המת: הניסיון לקרוא תיגר על המוות ולהקים לבן המת אנדרטה חיה בדמותו ובצלמו.

הניסיון להשיב לחיים את האהוב המת עתיק בוודאי כמו המוות עצמו. גיבורים מיתולוגיים רבים ירדו אל השאול בניסיון להשיב אליהם את יקירם מהגורל שנכפה עליו בטרם עת. בתנ"ך, שתי אימהות מצליחות להחיות את בניהן באמצעות נביא שפונה לעזרת האל (אליהו מסייע לאלמנה מצרפת, ואלישע לאישה השונמית). אלוהי ישראל הבטיח לבני עמו שבעתיד לבוא תתרחש תחיית המתים וכולנו נתאחד עם אהובינו; אבל עתיד כזה טרם הגיע, ובני האדם עדיין חסרי אונים לנוכח מות יקיריהם. חברה שהיא עובדת סוציאלית אמרה לי פעם כי כאשר מברשים לילד שאדם שהכיר מת, חייבים להבהיר לו כמה

נקודות: צריך להסביר שהמת אינו נמצא במקום פיזי מסוים שממנו הוא יכול לשוב או שאפשר לנסוע אליו, צריך להסביר שהוא אינו חש עוד תחושות ולכן לא צריך לדאוג אם קר לו או אם הוא עצוב, וחשוב מכול - צריך להסביר שהמוות הוא עובדה סופית, סטטוס שלא ישתנה אף פעם; המת לא יחזור פתאום לחיים. הוא ימשיך להיות מת, עד שגם אנחנו נמות.

כשקציני הנפגעים מציעים למשפחה השכולה הטרייה להקפיא את זרע יקירם שנפל, הם לכאורה מאירים מעט את הרגע החשוך והקשה הזה ומציעים בדל תקווה. אך בהצעה זו, הקצינים למעשה מנסים להקטין את המוות. לנסר ממנו חתיכה. להציג גרסה מרוככת שלו. כשחברי כנסת מנופפים בזרועותיהם מעל דוכן הכנסת וצועקים שיביאו להסדרת הנושא, הם מביעים את משאלת ליבם הכמוסה, כמו ילד שהדברים לא הוסברו לו היטב, שהמוות אינו חלוט.

האישה התקועית בספר שמואל, שבאה לדוד המלך, מניחה במקרא מטפורה יפהפייה לסופיותו של המוות: "כִּי מוֹת נְמוֹת וְכַמִּים הַנְּגָרִים אֶרְצָה אֲשֶׁר לֹא יֵאָסְפוּ" (שמואל ב יד, יד). בניגוד לדימוי הסריסים כעצים יבשים, שנדמה כי ניתן להשקותם וכך להצילם, המים הנספגים בקרקע - המותירים ביד מי שמנסים לאוספם רק אדמה לחה - ממחישים את היותו של המוות בלתי הפיך. לאחריו לא נותר דבר לעשות; שלולית המים, המתפשטת ומתפשטת, תמשיך להתפשט עד אחרית הימים. יש נחמה, אך היא נלווית למוות; היא אינה ממגרת אותו.

אם קיבלתי את דבריה של האישה התקועית החכמה, נותר לי להתמודד עם האנדרטה החיה. הבטחתי שלא אתייחס לטובת הילד, כי הדין הישראלי מדבר על טובת הילד הספציפי, שאותה ניתן לבחון רק במקרה של ילד שכבר נולד. לטעמי האישי, אף ילד לא צריך להיות אנדרטה של ההורה שלו, אך אני מרגישה שאל מול השאלה הענקית שטובי המומחים משברים עליה את קולמוסיהם - האם יכול אדם לומר שנוח לו שלא נברא יותר משנברא - אינני יכולה לחדש ולומר דבר מה מנומק. לכן אציע פריזמה צרה יותר, והיא שאלת ההנצחה של האדם המנוח באדם אחר, וכאן אשוב אל הסריסים האומללים.

אלוהים שומע את זעקת הסריסים ומבטיח להם: "וְנִתְּתִי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחֹמֹתַי יָד וְנֶשֶׁם טוֹב מִבְּנִים וּמִבְּנוֹת, שֶׁם עוֹלָם אֶתֶּן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת" (ישעיהו נו, ה). אלוהים הרי יודע לפתוח את רחמיהן עקרות ולהחיות ילדים שמתו. אבל החלופה שמצייר אלוהים היא ערכית: מכיוון שהסריסים מעוניינים בהמשכיות (ואינם נתפסים כמי שיוכלו לגדל ילד לבדם), אלוהים אומר להם - קחו אנדרטה. קחו זיכרון. אני אוודא ששמכם לא יישכח. אני אשזור את זכרכם במארג הקהילתי. אני אקים לכם יד ושם. זו הדרך הראויה לזכור, ולא דרך העמדת צאצאים. ובין השורות אומר אלוהים: בנים ובנות לא נועדו להנצחת המת. ההנצחה מוטלת על החברה, ומתרחשת בתוך הקהילה.

מעוות לא יוכל לתקון

כשבן זוגי סיים את סבב המילואים השלישי שלו, הזדכה על הנשק, גילח את זיפיו והצליח לעמעם את ריח המלחמה (אחרי שלוש מקלחות), לקחתי את ידו בידי ויצאנו לעמק המצלבה, הסמוך לביתנו. כשהסבב התחיל, עצי התות השירו פירות על הרחוב. כעת הוריקו פגי תאנה על העצים והפיצו ריח מתוק.

כשהתרחקנו אל לב העמק ורק הנזירים במנזר המצלבה יכלו לשמוע אותנו, עצרתי אותו וביקשתי שיגיד לי - אם חס וחלילה (פה הקשתי על עץ זית) יקרה משהו, האם הוא רוצה ילד.

עצם העלאת נושא השיחה נגד את כל האמונות הטפלות שעליהן חונכתי. ידעתי שאם סבתי תשמע את השאלה, היא תקרא עלינו באדיקות תהלים כדי להעביר את רוע העין. ובכל זאת ידעתי שאינני יכולה לקבל החלטה הרת גורל שכזו בלי לקבל את ברכתו. כשלעצמי הרגשתי שהגעתי למסקנה, אבל פחדתי שאם יקרה משהו, אזדקק לדחיפה כדי להיות בטוחה בה.

היה קל יותר לדבר תוך כדי הליכה. הבטנו אל קצה הדרך, נמנענו מלהביט האחד בשנייה. אם היינו עושים זאת, הייתי בוכה. בקול בוטח מאוד, יציב, שקול ומדוד, אהובי אמר לי: אני רוצה שתעברי הלאה. שתכירי מישהו אחר. שתתאהבי. אני לא רוצה ילדים אחר מותי.

מעוות לא יוכל לתקון. מוות של אדם צעיר, במיוחד בנסיבות טרגיות כמלחמה, הוא שיבוש דרך הטבע שלא ניתן לתקן, פצע מדמם שלא יכול להגליד, ועלינו להפנים זאת: המוות הוא סופי וחסר תקנה. עלינו כחברה להימנע מהניסיון לתקן את המוות באמצעות יצירת אנדרטאות אנושיות. ההימנעות הזאת מטילה עלינו כחברה את האחריות להקיף, לחבק ולנחם את המשפחה האבלה, ולוודא שזכר אהובה לא יישכח בביתנו ובחומותינו.

נועה שטרן אחיפז היא עורכת דין, בעלת תואר ראשון במשפטים וספרות כללית והשוואתית מהאוניברסיטה העברית.

הכותבת אינה חלק ממערך הייעוץ והחקיקה במשרד המשפטים, שבו שימשה בעבר כמתמחה. העמדה המובעת במאמר מייצגת את דעתה בלבד.
